

УДК 78.031.4: [681.84:7.02]

Юрій Сливинський

МЕТОДИКА ЕКСПЕДИЦІЙНОЇ РОБОТИ
ІЗ ЗАПИСУ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ
(методична записка)¹

Навчальними програмами музичних учбових закладів Міністерства культури СРСР передбачено вивчення народної музичної культури не тільки у вигляді проходження спеціального курсу з даного предмету, але також у вигляді т. зв. фольклорної практики.

Що треба розуміти під терміном „фольклорна практика”?

Фольклорна практика – це практичне застосування студентами набутих знань із теоретичного курсу. Вона включає в собі два основні види практичної діяльності майбутнього музикознавця-фольклориста: а) методика експедиційної роботи із запису музичного фольклору та б) техніку транскрибування фонографічних матеріалів, зібраних під час експедицій.

У даній методичній записці розглядається перший вид фольклорної практики студентів.

У навчальній програмі для вищих учбових музичних закладів сказано, що кожен студент історико-теоретичного та композиторського факультетів на протязі навчання в вузі повинен обов’язково взяти участь у двох (не менше!) фольклорних експедиціях по запису народної музичної творчості, а результати відбутої практики оцінюються за п’ятибальною системою. Тривалість практики у двох експедиціях в сумі повинна становити не менше 14 днів.

Виходячи із вищесказаного, науковий керівник фольклорної практики складає план проведення експедицій з таким розрахунком, щоб ним були охоплені всі студенти, які зобов’язані пройти фольклорну практику.

У першу чергу необхідно встановити кількість експедицій на даний навчальний рік. Це питання вирішується в залежності від кількості студентів – учасників експедицій. Досвід показує, що оптимальна кількість студентів в одній експедиції становить від трьох до

¹ Подається в авторській редакції. – *Ред.*

п'яти осіб. Однак на практиці, на жаль, не рідко приходится відступати від вищесказаного. Причина цього найчастіше полягає в тому, що адміністрація учбового закладу не завжди має можливість організувати більше двох-трьох експедицій річно. В результаті, керівник практики змушений брати в одну експедицію десять, а то й більше студентів. Звичайно, таке перевантаження експедиції деякою мірою не може вплинути на її якісне проведення.

Наступний етап у підготовці експедиції полягає в накресленні плану та змісту наукової роботи, яку повинна виконати кожна експедиція. Тематика та зміст наукової роботи, як правило, координується з науковою роботою кафедр і факультетів, на яких навчаються студенти-практиканти. План і зміст наукової роботи фольклорних експедицій, а також маршрути і терміни їх проведення затверджує кафедра.

Проект плану та змісту наукової роботи експедицій складає науковий керівник фольклорної практики.

Як складати план експедиції?

Спочатку слід встановити точний термін проведення експедиції. В умовах учбового закладу найдоцільніше проводити її безпосередньо після закінчення весняної заліково-іспитової сесії, тобто приблизно починаючи з другої половини місяця червня. Між експедиціями потрібно два-три дні перерви для приготування наступної.

Щодо змісту наукової роботи експедицій, то керівник повинен брати до уваги, в першу чергу, проблематику наукової роботи кафедр і, відштовхуючись від цього, відповідно ставити наукове завдання для кожної експедиції окремо. Поруч з тим, можуть бути і інші наукові завдання, наприклад: наукова проблематика фольклорного кабінету, збирання необхідних матеріалів для виконання студентських дипломних і курсових робіт і наукових рефератів по лінії СНТТ, збирання матеріалів для наступного їх використання у творчих роботах студентів-композиторів тощо.

Дуже важливим фактором, який безумовно впливає на ефективність експедиції, є вдалий вибір місця та режиму її проведення. До цього питання слід підходити дуже і дуже серйозно. Практика показує, що тільки старанно та надзвичайно ретельно приготована експедиція спроможна дати високі результати. В зв'язку з тим, отже, і вибір населених пунктів, у яких передбачається експедиційна робота, повинен бути до кінця продуманим й оправданим науковим завданням експедиції. Виїзд експедиції типу „якось воно буде”, „щось та запишемо” категорично відкидається.

Встановлюючи маршрут експедиції, звичайно, ми повинні також врахувати такий факт, як сучасний стан географії проведення експедиції різними записувачами минулих років. Для цього необхід-

но попередньо ознайомитись з топографічним каталогом музичних матеріалів (пісень та інструментальної музики), або за відсутності такого – із опублікованими збірниками та науковими працями збирачів-фольклористів. Це робиться для того, щоб уникнути дублювання виконаної кимось роботи. Хоча і тут в окремих випадках можливим є цілком оправдане відступлення від вищезгаданого правила. Наприклад, коли наукове завдання спеціально передбачає побувати і записати музичний фольклор у тих населених пунктах, де раніше побували такі фольклористи, як Оскар Кольберг, Філарет Колесса, Климент Квітка, Осип Роздольський, Володимир Гнатюк та інші. Такого роду експедиції (місцями роботи визначних фольклористів) нерідко дають чимало цікавого матеріалу для порівняльних досліджень.

Уточнюючи план маршруту експедиції, керівник практики виходить з такого положення, щоб один робочий день охоплював роботу не більше як в одному-двох населених пунктах. Правда, Володимир Гошовський вважає, що експедиція денно може охопити навіть до п'яти населених пунктів, однак в умовах вузівської фольклорної практики, на нашу думку, цього досягнути неможливо.

Територія, на якій проводяться експедиції, звичайно обмежується до т. зв. „куща”, до якого відноситься даний учбовий заклад. Це приблизно становить п'ять-шість адміністративних областей. Наприклад, до Львівського куща відносяться: Волинська, Ровенська, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області.

Маршрут експедиції слід уточнити суворо за картою, враховуючи кілометраж (відстані між окремими населеними пунктами), прикидаючи водночас і необхідну затрату часу на переїзди з однієї робочої бази до другої. Крім цього, треба пам'ятати, що фактичний робочий час придатний для запису фольклору – це, переважно вечірні години, оскільки в день люди зайняті на роботі. Хоча і в день можна дещо записати, зокрема від людей похилого віку (пенсіонерів), а після обіду – від дітей шкільного віку.

Учасники експедиції (студенти-практиканти) ще до виїзду задалегідь повинні бути відповідно проінструктовані, для чого безпосередньо перед експедицією проводиться ряд консультацій, на яких керівник практики виявляє рівень теоретичної підготовки кожного студента зокрема. Безумовно, тих декілька занять з інструктажу не можуть дати студенту всіх тих знань, які необхідні їм для проходження фольклорної практики. Тому в другому семестрі в загальному курсі народної музичної творчості викладач зобов'язаний деяку увагу приділити методиці проведення фольклорних експедицій та техніці транскрибування фонографічних матеріалів.

Нижче пропонується орієнтовний тематичний план курсу під офіційною назвою „Методика (семінар) з обробки народних пісень”, тобто фольклорної практики.

Тема 1. Про важливість збирання, досліджування та публікації музичного фольклору. З історії збирання музичного фольклору. Найважливіші збірники народних пісень та їх характеристика.

Тема 2. Форми записування музичного фольклору (стаціонарна й експедиційна) та їх специфіка.

Тема 3. Експедиційна форма запису музичного фольклору. Планування експедицій та його зв'язок з планом наукової роботи з дослідження народної музичної творчості на кафедрах.

Тема 4. Організаційні заходи по підготовці фольклорних експедицій. Визначення змісту наукової роботи, маршруту та режиму експедицій. Розподіл функцій серед особового складу експедиції.

Тема 5. Ознайомлення із звукозаписувальною апаратурою. Типи магнітофонів (стаціонарні і похідні, транзисторні). Експлуатація звукозаписувальної апаратури. Управління нею під час запису та відтворення.

Тема 6. Проведення експедиції. Розгляд різних умов, ситуацій тощо, характерних в експедиційній роботі.

Тема 7. Принципи правильної паспортизації фольклорного матеріалу. Запис анкетних даних про виконавців та фіксація їхніх коментарів про виконані ними пісні й інструментальні твори, а також описів народних звичаїв та обрядів, характерних народних висловів, окремих діалектних слів тощо. Виготовлення спеціального питальника, на підставі якого ведеться дослідження музичної культури населеного пункту.

Тема 8. Техніка запису пісень від окремих виконавців.

Тема 9. Техніка запису народного багатоголосся та інструментальної музики.

Тема 10. Техніка стаціонарного запису музичного фольклору.

Тема 11. Планування наукової роботи в кабінеті народної музичної творчості. Координація наукової роботи кабінету з науковою роботою кафедр.

Тема 12. Фольклорний кабінет – науково-методичний консультаційний пункт з надання допомоги фольклористам-аматорам.

Тема 13. Принципи інвентаризації, систематизації та каталогізації фондів музичних матеріалів фольклорного кабінету.

Тема 14. Методи та техніка транскрипції строфічних одноголосних пісень.

Тема 15. Методи та техніка транскрипції трудніших зразків одноголосних пісень (весільні ладкання, похоронні плачі та голосіння, думи).

Тема 16. Методи та техніка транскрибування зразків народного багатоголосся та інструментальної музики.

Тема 17. Технологія зберігання (консервації) фонозаписів. Профілактичний догляд за звукозаписувальною апаратурою. Оформлення касет та коробок з магнітними стрічками. Паспортизація.

Примітка: Підчас проходження окремих тем рекомендується ілюструвати конкретними прикладами із записів минулих років, коментуючи при цьому вартість того чи іншого зразка, його технічну якість і пояснюючи малозрозумілі діалектні слова.

Ще до виїзду студенти-практиканти повинні бути ознайомлені з історією та географією краю, куди запланована експедиція. Крім цього, дається їм завдання вивчити за опублікованими збірниками музичну культуру території, на якій їм прийдеться працювати.

Безпосередньо перед експедицією, точніше за тиждень до виїзду, підбирається особовий склад експедиції. Ще раз не зайвим буде підкреслити, що надто велика кількість учасників експедиції небажана, оскільки це створює непотрібну метушню, а для керівника спричиняє масу клопотів у керуванні фольклорною практикою студентів.

Напередодні експедиції збирається весь особовий склад експедиції. На цьому зборі керівник знайомить учасників з маршрутом і режимом експедиції, встановлюється дата й година виїзду, інструктується, що кожен повинен з собою взяти, і підготовляється апаратура та магнітні стрічки. Керівник експедиції також розподіляє функції серед особового складу. Це слід робити ще перед виїздом на об'єкт і обов'язки розподілити так, щоб у міру можливостей кожен член експедиції приблизно був однаково навантажений. Загальне керівництво експедицією бере на себе науковий керівник, якому підпорядковується весь особовий склад. Підпорядкування керівникові слід дотримувати безапеляційно. В усіх випадках керівник експедиції має вирішальне слово. Йому також підпорядковується і шофер транспорту, на якому здійснюється експедиція. Тільки поставлена на належному рівні вимогливість до дисципліни дає ефективні результати в проведенні експедиції. Всілякі самовільні, тобто без відома керівника, відлучення не допустимі. На запис ідуть лише ті, яким керівник цю справу доручить. Решта залишаються на базі розташування і підпорядковуються заступникові керівника.

Щодо функцій, то вони бувають різні, залежно від обставин і потреби. Найчастіше, це:

- 1) заступник наукового керівника експедиції;
- 2) відповідальний за звукозаписувальну апаратуру, мікрофони, фото- та кіноапарати тощо; його обов'язком є дбати про те, щоб апа-

ратура не поламалась і була завжди до диспозиції („на ходу”) або, чого гірше, не пропала; він також здійснює перемотування касет з стрічкою, підготовлює їх до запису, перезаряджає фото- та кінокасети, а також управляє апаратурою під час запису; до його функцій відноситься і допомога в запису студентам-практикантам, які менше ерудовані в галузі звукозапису.

3) важливою функцією є функція інтенданта та квартирмейстра; туди входить: а) відання фінансами, призначеними для харчування членів експедиції; б) відповідальність за постільні приналежності (маграти, ковдри, подушки, наволочки та простираля); в) постачання експедиції в місцях зупинки необхідними продуктами; г) відповідальність за санітарні умови експедиції (у зв'язку з тим необхідно йому подбати про те, щоб експедиція була повністю забезпечена найнеобхіднішими медикаментами, як шлункові та серцеві каплі, протипростудні антибіотики, зеленка, вата, марля, термометр, одеколон, а також у його віданні є туалетні приналежності).

4) відповідальний за ведення щоденника експедиції, своєрідного „бортжурналу”.

5) асистент записувача фольклору, в обов'язки якого входить запис точних даних про виконавців (паспортні дані), а також паралельна фіксація текстів з малозрозумілими словами, які тут же на місці повинні бути вияснені.

Можуть бути ще й інші функції. Так само й сам розподіл вищезгаданих функцій може бути дещо змінений. Все залежить від наукового керівника, від того, яким персоналом він розпоряджається, а також від конкретних обставин.

Науковий керівник на свій розгляд може в тракті експедиції довільно міняти функції окремих учасників. Так буває навіть досить часто. А робиться це з такою метою, щоб кожен, хто проходить фольклорну практику, був по можливості якнайбільш широко залучений до різних видів експедиційної роботи.

В експедицію рекомендується брати з собою:

1) для запису:

- а) не менше двох магнітофонів (один із них транзисторний);
- б) мікрофони;
- в) слухавки (якщо тип магнітофону „Репортер-2”);
- г) запасний комплект батарей живлення;
- д) необхідну кількість магнітної стрічки;
- е) декілька штук порожніх бобин (касет);
- є) клей для магнітної стрічки;
- ж) загальні зошити;
- з) нотний папір;

- и) олівці, гумки;
 - і) камертон.
- 2) необхідні речі в дорозі:
- а) ніжик;
 - б) ножиці;
 - в) леза;
 - г) нитки та голки;
 - д) столовий прибор;
 - е) склянка або чашка (горнятко), може бути і термос;
 - є) дзеркало, гребінь, мило, зубна паста, щіточки для зубів, щітка і паста для взуття та ін.;
 - ж) годинник;
 - з) сірники;
 - и) особисті документи (паспорт, студентський квиток);
 - і) відношення від адміністрації вузу (ректорату) адресоване до партійних, радянських і профспілкових організацій відповідних областей або районів, відділів культури, БНТ і т. п.;
 - ї) відрядження на кожного учасника експедиції, а також дорожній листок для водія машини;
 - й) відповідну суму грошей;
 - к) необхідну кількість талонів на бензин і масло;
 - л) харчові продукти на два-три дні (в сухому вигляді та консерви);
 - м) маршрутну карту з позначеними населеними пунктами цієї території, на якій працюватиме експедиція;
 - н) фотоапарат з приладдям (плівки, касети, фотолампа, фотоштатив або струбцина, фотоекспонетр та ін.);
 - о) кінокамеру з приладдям;
 - п) рюкзак;
 - р) спортивну торбу й сітку („авоську”);
 - с) матрац для кожного члена експедиції;
 - т) ковдру;
 - у) подушечку для кожного члена експедиції;
 - ф) запасний комплект білизни;
 - х) рушник;
 - ц) теплий светр, або іншій додатковий одяг (якщо пора холодна);
 - ч) дощовик, накидка або плащ-палатка, парасоля;
 - ш) аптечка та дезінфекційні матеріали (вата, марля, одеколон тощо).

Записуємо на місцях від окремих осіб, гуртів. Якщо фольклор цікавий, то ми не робимо жодної різниці щодо віку, статі і т. п. Найбільше ж все ж таки можна записати від жінок. Чоловіки, як правило, не відзначаються широким діапазоном пісенних жанрів: вони співають переважно пісень побутових, жартівливих, інколи балади. Обрядові пісні – це майже виключно „монополія” жінок. Особливо це стосується весільного пісенного фольклору, т. зв. ладкань.

Дуже цікаво записувати пісні у виконанні дітей. Однак слід пам’ятати, що запис слід завжди проводити в присутності дорослих. Якщо запис проводимо від гурту, який співає багатоголосно, то запис здійснюється декілька разів. Спочатку перший голос розташовується біля мікрофону, а інші – дещо на відстані, відтак другий – поближче, відтак третій і т. д. Окремо кожен голос не слід записувати, тому, що опісля при зведенні партитури дуже часто виходить нісенітниця.

Так само ми поступаємо під час запису інструментальної музики. Це дає велику допомогу при транскрипції матеріалів.

Підготувала Ліна Добрянська